

<https://sppl.ui.ac.ir/?lang=en>

Spatial Planning

E-ISSN: 2476-3357

Document Type: Research Paper

Vol. 15, Issue 3, No.58, 2025, pp. 43- 68

Received: 13/02/2025

Accepted: 20/07/2025

Investigating the Impacts of Iranian Islands in the Persian Gulf and the Strait of Hormuz on Iran's Maritime Territorialization

Ali Amiri *

Associate professor of Political Geography, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan university, Khorramabad, Iran
amiri.ali@lu.ac.ir

Hojjat Naderi

Master of Science in Geography and Sacred Defense, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan university, Khorramabad, Iran
ali.nadri.nadri.ali@gmail.com

Abstract

Maritime territorialization is a significant issue for coastal and island nations. Benefiting from its strategic maritime location in the south and its numerous islands in the Persian Gulf and the Strait of Hormuz, Iran has sought to formalize its maritime territorialization in accordance with the 1982 Convention on the Law of the Sea. This study aimed to examine the role of Iranian islands in the Persian Gulf and the Strait of Hormuz in supporting Iran's maritime territorial claims. The data for this research were collected through library and documentary methods, particularly by reviewing the existing legal texts and maps. The analysis was conducted using a descriptive-analytical approach with a focus on cartographic analysis. The findings indicated that the presence of islands allowed Iran to establish its maritime territorialization based on the direct baseline. This strategy, in turn, expanded both the internal waters behind the baseline and Iran's maritime territories outward into the sea. Additionally, certain islands, due to their own territorial seas, led to a double expansion of Iran's territorial sea in the Persian Gulf. Consequently, this situation enhanced Iran's sovereignty and maritime jurisdiction in the region. Moreover, considering the bilateral agreements between Iran and neighboring countries, such as Saudi Arabia, unique circumstances had arisen concerning the role of islands in maritime territorialization.

Keywords: Maritime Territorialization, Iranian Islands, Persian Gulf, Political Geography of the Sea.

*Corresponding Author

Amiri, A. and Naderi, H. (2025). Investigating the Impacts of Iranian Islands in the Persian Gulf and the Strait of Hormuz on Iran's Maritime Territorialization . *Spatial Planning*, 15 (3), 43 - 68 .

2476-3357 © The Author(s).

Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

10.22108/sppl.2025.144298.1831

Introduction

Territory and territorialization by countries and political actors represent key concepts in geopolitics driven by inherent instincts related to power and ambition. While the nature and function of maritime and land territories differ fundamentally, both forms of territorialization aim to secure geographical resources that confer power and dominance. For coastal and island nations, maritime territorialization is a critical and sensitive issue as each country seeks to maximize its national interests in maritime areas while adhering to international laws, particularly the 1982 Convention on the Law of the Sea. Iran, with its strategic maritime position in the south and numerous islands in the Persian Gulf and the Strait of Hormuz, has made efforts to formalize its maritime territorialization in accordance with the 1982 Convention. Given the presence of these islands and the geopolitical significance of the Persian Gulf, this research aimed to examine the role of Iranian islands in maritime territorialization. Key questions addressed in this study included the extent to which these islands influence Iran's maritime territorial claims, how their impact is moderated, and the implications for Iran's maritime sovereignty and jurisdiction.

Materials & Methods

In this research, data were collected using library and documentary methods, particularly by examining texts, maps, and legal declarations relevant to the subject. The analysis was conducted through a descriptive-analytical approach supported by the preparation of pertinent maps and corresponding cartographic analyses. The study area for this research was the Persian Gulf, which is home to approximately 130 islands of varying sizes. The Iranian islands in the northern part of the Persian Gulf are predominantly inhabited with Iran possessing around 31 islands in this region, 12 of which are residential. Notably, Kharg Island situated in one of the deepest sections of the Persian Gulf hosts the world's largest oil terminal, thanks to its deep shores that accommodate large vessels. This strategic location allows these islands to serve as critical points for the defense of Iran's southern and maritime borders. From a strategic perspective, Iran's unique position is not solely defined by its military and demographic advantages in the region, but also by its sovereignty over the most sensitive strategic islands in the Strait of Hormuz and along its crucial entry and exit routes.

Research Findings

Numerous islands in the Persian Gulf belonging to the coastal nations of this region played a significant role in the maritime territorialization efforts of these countries. Among them, Iran had been particularly focused on defining its maritime territories in accordance with the 1982 Convention on the Law of the Sea, given the geopolitical, geostrategic, and geoeconomic importance of the Persian Gulf and the Strait of Hormuz. When comparing the maritime territories associated with these islands to the provisions of the 1982 Convention, it became evident that significant attention had been paid to the role of Iranian islands in establishing maritime boundaries, especially in determining the baseline and territorial sea in the Persian Gulf. Eight Iranian islands had been utilized to establish the direct baseline, which had effectively expanded internal waters—those lying behind the baseline—as well as other maritime territories, particularly the territorial sea. Had these islands not existed, Iran would have likely relied on the normal baseline, which would have substantially reduced its maritime territories in favor of neighboring countries in the southern Persian Gulf. Additionally, seven Iranian islands possessed territorial seas, with the territorial seas of six of these islands contiguous to the coastal territory. This underscored the importance of territorial seas for Iran as they were essential for asserting rights in other maritime legal areas. Consequently, after establishing the territorial seas of these islands, Iran could pursue and implement claims over additional maritime areas. However, Farsi Island, due to its distance from the Iranian coast and proximity to Saudi Arabia, did not maintain this continuity. Given the short distance between Farsi Island and Saudi Arabia's Arabian Island, the median line had been applied to delineate the territorial seas of both islands. Thus, the first group of islands not only had expanded Iran's maritime sovereignty, but also had enhanced its maritime jurisdiction. While Farsi Island had primarily contributed to the expansion of maritime jurisdiction, assessments of other maritime territories indicated that these islands did not exert a complete influence due to the narrow width of the Persian Gulf. For instance, the territorial sea boundaries of islands, such as Abu Musa, Siri, and Farsi marked the extent of Iran's maritime territory with no additional sea areas beyond

them. However, if the role of these islands in determining the baseline or territorial sea was disregarded, Iran's geoeconomic and geostrategic interests in the Persian Gulf and the Strait of Hormuz would be significantly compromised in favor of regional countries and external powers. Therefore, Iran must consistently recognize the importance of its islands in defining its maritime territories under relevant laws and support the comprehensive development of these islands. Although Iran had been delineating its maritime territories over two distinct periods and had initiated codified legislation in this regard, it also maintained bilateral agreements and memorandums of understanding with several countries, including Saudi Arabia, Qatar, and various emirates of the United Arab Emirates. These agreements had created unique circumstances concerning the role of islands in Iran's maritime territorialization, with the Iran-Saudi Arabia maritime agreement serving as a notable example. A critical issue in this context is the U.S. objection to the Islamic Republic of Iran's maritime zone laws, which, if exacerbated by provocations from other countries and international pressure against Iran, could present challenges and potentially alter the influence of islands in determining Iran's maritime territories. Naturally, this situation would have profound implications for many of Iran's geopolitical interests.

Discussion of Results & Conclusion

The Iranian islands in the Persian Gulf hold significant geopolitical, geostrategic, and geoeconomic importance for Iran, particularly in the context of maritime territorialization. The presence of these islands has facilitated the expansion of Iran's maritime territories into the central waters of the Persian Gulf. While Iran has made efforts to maximize its maritime claims by leveraging the International Law of the Sea—particularly by incorporating its islands into these claims—opposition from neighboring countries with conflicting interests has resulted in the application of special circumstances for certain islands. Consequently, the full potential of these islands is not realized and in some instances, their influence is limited due to the absence of bilateral or multilateral agreements. This situation highlights the complexities involved in maritime areas, such as the Persian Gulf, which, while possessing significant geostrategic, geopolitical, and geoeconomic value, also feature a limited sea width. As a result, the full implementation of the provisions of the International Convention on the Law of the Sea is fraught with difficulties, leading to ongoing challenges in this regard.

بررسی تأثیر جزایر ایرانی خلیج فارس و تنگه هرمز در قلمروسازی دریایی ایران

علی امیری* ، دانشیار جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران

amiri.ali@lu.ac.ir

حجت نادری، کارشناس ارشد رشته جغرافیا و دفاع مقدس، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران

ali.nadri.nadri.ali@gmail.com

چکیده

قلمروسازی دریایی یکی از مباحث مهم و حساسیت‌برانگیز برای کشورهای ساحلی یا جزیره‌ای است. کشور ایران از جمله کشورهایی است که به دلیل داشتن موقعیت دریایی مناسب در جنوب و همچنین برخورداری از جزایر متعدد در خلیج فارس و تنگه هرمز سعی کرده است براساس کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها، قلمروسازی دریایی خود را رسمیت بخشد؛ بر همین اساس، باتوجه به اهمیت و حساسیت‌های موجود در خلیج فارس، این پژوهش درصدد آن است تا نقش جزایر ایرانی خلیج فارس و تنگه هرمز را در قلمروسازی دریایی ایران بررسی کند. در انجام این تحقیق، اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و اسنادی به‌خصوص مراجعه به متن‌ها و نقشه‌ها و اعلامیه‌های حقوقی موجود در این زمینه گردآوری شده است و با روش توصیفی-تحلیلی و تحلیل کارتوگرافیکی تجزیه و تحلیل شده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که وجود جزایر باعث شده است تا ایران خط مبدأ مستقیم را مبنای قلمروسازی دریایی خود قرار دهد. این عمل، از یک طرف محدوده آب‌های پشت خط مبدأ، یعنی آب‌های داخلی و از طرف دیگر سایر قلمروهای دریایی ایران را به سمت دریا گسترش داده است. همچنین، برخی جزایر به دلیل برخورداری از دریای سرزمینی خاص خود، باعث گسترش مضاعف دریای سرزمینی ایران در فراساحل خلیج فارس شده‌اند؛ بنابراین، این مسئله باعث شده است تا حاکمیت و نیز صلاحیت دریایی ایران در خلیج فارس گسترش یابد. همچنین باتوجه به موافقت‌نامه‌های دوجانبه‌ای که بین ایران و برخی کشورهای مقابل مثل عربستان وجود دارد، اوضاع و احوال خاص درخصوص نقش برخی جزایر در قلمروسازی دریایی شکل گرفته است.

واژه‌های کلیدی: قلمروسازی دریایی، جزایر ایرانی، خلیج فارس، جغرافیای سیاسی دریاها

*نویسنده مسئول

امیری، علی و نادری، حجت. (۱۴۰۴). بررسی تأثیر جزایر ایرانی خلیج فارس و تنگه هرمز در قلمروسازی دریایی ایران، *برنامه‌ریزی فضایی*، ۱۵ (۳)، ۶۸-۴۳.

مقدمه

قلمرو و قلمروسازی توسط کشورها و بازیگران سیاسی، گُش و مفهوم جغرافیای سیاسی است که در درجه نخست همانند پدیده قدرت‌طلبی و جاه‌طلبی، امری ذاتی و غریزی است. هرچند اذحیث ماهیت و کارکرد قلمروهای دریایی و خشکی با هم تفاوت اساسی دارند، اساس قلمروسازی/گستری در هر دو پهنه خشکی و دریا با هدف دستیابی به منابع جغرافیایی قدرت و سلطه است. قلمروسازی و حاشیه‌سازی در دریا در ابتدا از جانب یک دولت به صورت تسخیر یک فضای بلامنازع و بدون رقیب بوده است؛ اما به مرور سایر رقبا با پی‌بردن به اهمیت دریا بر سر کنترل منابع شیلات، ایاب‌وذهاب در آب، تأمین امنیت، نظارت و کنترل بر فضاها و مکان‌های آبی وارد چرخه‌ای از رقابت شدند (متقی و احمدی، ۱۳۹۹، ص. ۱۰۸) و همین مسئله باعث شد که کشورها به دنبال تعاریف قانونی پهنه‌ها و فضا‌های دریایی باشند و براین اساس قلمروسازی دریایی صورت گیرد و جنبه قانونی پیدا کند.

فضاهای دریایی در حاکمیت یا صلاحیت کشورهای ساحلی توسط قوانین بین‌المللی، به‌ویژه حقوق دریایی اداره می‌شوند که شامل کلیه قوانین مربوط به تعریف و استفاده از فضا‌های دریایی است. حقوق دریایی براساس کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره حقوق دریاها (UNCLOS) است که در ۱۰ دسامبر ۱۹۸۲ در مانته‌گو بی^۱ (جامائیکا) تصویب شد. این کنوانسیون، فضا‌های دریایی مختلفی را که ممکن است مورد ادعای کشورهای ساحلی قرار گیرند و حقوق و تعهدات کشورها را در برابر همه فضا‌های دریایی تعریف می‌کند. فضا‌های در حاکمیت عبارت‌اند از: آب‌های داخلی و دریای سرزمینی و فضا‌های در صلاحیت عبارت‌اند از: منطقه مجاور، منطقه انحصاری اقتصادی (EEZ) و فلات قاره (The official French maritime boundaries portal, 2014).

قلمروسازی در دریا و اعمال حاکمیت و صلاحیت بر قلمروها و شبه‌قلمروهای دریایی، بر مبنای عوامل متعددی انجام می‌گیرد؛ از جمله مهم‌ترین آنها ژئومورفولوژی ساحلی است که می‌توان گفت مبنای اصلی قلمروسازی دریایی محسوب می‌شود. قلمروسازی دریایی کشورهای مختلف جهان، معمولاً براساس این عامل صورت می‌گیرد؛ برای مثال می‌توان به موارد مطرح‌شده در دیوان بین‌المللی دادگستری اشاره کرد که حکومت‌های مختلف معمولاً برای اثبات ادعای خود به عوامل جغرافیایی رجوع کرده‌اند و در اثر موارد این دیوان بر مبنای آن به حکمیت پرداخته است. همچنین می‌توان به قلمروگستری‌های موجود در فضا‌های یخی کره زمین اشاره کرد که قدرت‌های جهانی برای رسیدن به اهداف خود در این مناطق، معمولاً به عامل طبیعی استناد کرده‌اند؛ نمونه آن، ادعاهای روسیه و دیگر کشورهای قطب شمال بر پایه عوامل جغرافیای طبیعی است (میرحیدر و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۲۴). در این میان، یکی از مهم‌ترین عوامل جغرافیایی مؤثر در قلمروسازی دریایی، جزایر نزدیک ساحل یا دور از ساحل هستند.

جزایر دارای تاریخچه‌های نظامی و استعماری استراتژیک طولانی هستند که جایگاه آنها در حوزه ژئوپلیتیک را تضمین می‌کند. این تاریخ‌ها در عین حال از نظر ویژگی خاص خود به شدت محلی و منحصر به فرد هستند و مکان‌هایی هستند که به نظر از الگوهای پیروی می‌کنند (Mountz, 2014, p. 4). از همان روزهای اولیه مطالعات مربوط به جزیره و از فرهنگ لغت‌های موجود در بسیاری از زبان‌ها، مبنای تعریف «جزیره» این است: قطعه کوچکی از زمین که توسط آب احاطه

¹. Montego Bay

شده است؛ از این رو بر ملموس بودن و فیزیکی بودن آن تمرکز می‌شود. این رویکرد با برخی از کارهای جغرافیای سیاسی، از قبیل قلمروگرایی و مطالعات مرزی همسو است. مفروضات ملموس بودن و فیزیکی بودن شامل این است که «کوچک» توصیف‌پذیر است و زمین و آب از هم متمایز و قابل شناسایی هستند (Kelman, 2023, p. 1).

خلیج فارس دریای نیمه‌بسته‌ای است که در جنوب غرب آسیا واقع شده و در شبه‌جزیره جنوب شرق آسیا شکاف ایجاد کرده است. این خلیج در محدوده ۲۲ الی ۳۰ درجه عرض شمالی و ۴۸ الی ۵۶ درجه طول شرقی واقع شده است. فاصله عرض خلیج فارس بین ۱۸۵ تا ۳۳۳ کیلومتر متغیر است و طول آن از دهانه فاو تا بندرعباس ۱۳۷۵ کیلومتر است. خلیج فارس ۲۲۶ هزار کیلومتر مربع وسعت دارد و ۰/۰۶۲ درصد آب‌های سطح کره زمین را شامل می‌شود. خط‌القعر ناودیس خلیج فارس نزدیک سواحل ایران است که پس از عبور از مابین جزایر «تنب» و «فارور» در منطقه تنگه هرمز به سمت ساحل شبه جزیره «المسندم» کشیده می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۴، ص. ۱۶-۱۸). این پهنه آبی دارای جزایر متعددی است و عمدتاً یا در ساحل شمالی و در محدوده آب‌های نزدیک به ساحل ایران قرار گرفته‌اند یا در ساحل جنوبی و نزدیک سواحل کشورهای عربی. هرکدام از این کشورها سعی کرده‌اند، قلمروسازی دریایی خود را متأثر از این جزایر سازند و منافع ملی خود را به حداکثر برسانند؛ به همین دلیل قلمروسازی دریایی بین برخی کشورها با مخالفت سایر کشورهای مقابل یا مجاور واقع شده است و بنابراین، همچنان قلمروسازی برخی کشورها در این پهنه آبی تکمیل نشده است.

کشور ایران دارای ساحلی بسیار طولانی در محدوده شمالی این دریا است و به همین دلیل کلیه جزایر شمالی و برخی جزایر واقع در میان آب‌های خلیج فارس در مالکیت ایران قرار گرفته‌اند. وجود این جزایر و مالکیت آنها فرصتی را فراهم کرده است تا ایران برای قلمروسازی دریایی خود از آنها بهره‌مند شود و حاکمیت و صلاحیت دریایی خود را گسترش دهد؛ بنابراین، این پژوهش درصدد آن است تا تأثیر این جزایر ایرانی در قلمروسازی دریایی ایران را مطالعه و بررسی کند. اینکه این جزایر چگونه و تا چه حدی می‌توانند بر قلمروسازی دریایی ایران تأثیر بگذارند، چگونه تأثیر این جزایر در قلمروسازی دریایی تعدیل می‌شود و همچنین اینکه چگونه این جزایر حاکمیت و صلاحیت دریایی ایران را متأثر می‌سازند، از مسائل مهمی هستند که این پژوهش درصدد پاسخ‌گویی به آنها است.

مبانی نظری تحقیق

جغرافیای سیاسی دریاها

درباره «جغرافیای سیاسی دریاها»^۱ ادبیات مفهومی زیادی وجود ندارد. حتی تعریف کلاسیکی نمی‌توان یافت که حدود کار را در دریا مشخص کند؛ اما فعلاً این تعریف را می‌توان ارائه داد: جغرافیای سیاسی دریاها شاخه‌ای از جغرافیای سیاسی است که رفتار و حدود حاکمیت و صلاحیت دولت‌ها در برابر محیط‌های دریایی و همچنین نقش عوامل و عناصر دریایی را در سیاست دولت‌ها و روابط بین‌الملل مطالعه می‌کند (حافظ‌نیا و کاویانی‌راد، ۱۳۸۳، ص. ۱۳۷). در سال ۱۹۸۶، مارتین ایرا گلاسner از جغرافیای سیاسی جدید دریاها برای بررسی قسمت‌های سرزمینی یا

^۱ The political geography of the sea

فضایی دریاها نام برد؛ از قبیل دریای سرزمینی و منطقه نظارت، منطقه انحصاری اقتصادی، تنگه‌های بین‌المللی، رژیم جزایر و مجمع‌الجزایر، آزادی ترانزیت برای کشورهای محصور در خشکی، استخراج معادن بستر دریاهای عمیق و حفاظت و نگهداری از محیط‌زیست دریایی. برای وی، هدف جغرافیای سیاسی جدید در آن زمان بررسی سیاست‌های مربوط به قسمت‌های سرزمینی یا فضایی دریاها براساس قانون دریاها و چارچوب آنها، به‌خصوص کنفرانس سوم سازمان ملل دربارهٔ قانون دریاها (۱۹۷۵-۱۹۸۲) بود. در چهار دهه پس از انتشار کتاب گلاس‌نر، مطالعات مربوط به قسمت‌های سرزمینی یا فضایی در چارچوب حقوق دریاها، دانش جغرافیای سیاسی اقیانوس را بنا نهاده است (Hung & Lin, 2025, p. 604). اصطلاح «جغرافیای سیاسی دریاها» در واقع شامل جنبه‌هایی از قانون دریاها است که دارای یک مؤلفهٔ فضایی یا سرزمینی است؛ یعنی بسیاری از همان مباحثی که روی زمین مدت‌ها جغرافیدانان سیاسی را درگیر کرده، اما به محیط دریایی منتقل شده است (Glassner, 1986, p. 7). جغرافیای سیاسی دریاها دربارهٔ مطالعهٔ اعمال حاکمیت دولت در دریا یا هنر تعیین میزان اعمال حاکمیت دولت در نواحی دریایی پیرامون خود است (Mojtahedzadeh, 2015, p. 17).

در جغرافیای سیاسی دریا، وضعیت دریاها از دو جهت بررسی می‌شود: الف) تسلط بر دریاها از حیث قدرت نظامی و ب) بررسی وضعیت حقوقی دریاها. مبنای تسلط بر دریاها از حیث نظامی به قدرت گروه‌ها و دولت‌ها برمی‌گردد که هر گروه یا دولتی که قدرت بیشتری داشته، حیطهٔ دریایی گسترده‌تری را در اختیار گرفته است (حافظ‌نیا و کاویانی‌راد، ۱۳۸۳، ص. ۱۳۹-۱۳۷). از بُعد وضعیت حقوقی، به‌طور کلی بیشتر تلاش‌ها برای تعیین حاکمیت و نحوهٔ بهره‌برداری از دریاها که موجب جغرافیای سیاسی برون‌ساحلی کشورها شد، از چند دههٔ پیش از به وجود آمدن سازمان ملل متحد به وجود آمد (پیشگاهی‌فرد، ۱۳۸۴، ص. ۵-۳) و چهار اقدام مهم قانونی چندجانبه دربارهٔ دریاها وجود دارد: کنفرانس‌های ۱۹۳۰، ۱۹۵۸، ۱۹۶۰ و ۱۹۷۳-۱۹۸۲ (Kraska, 2011, p. 96). امروزه کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها مبنای قلمروسازی دریایی را تشکیل می‌دهد.

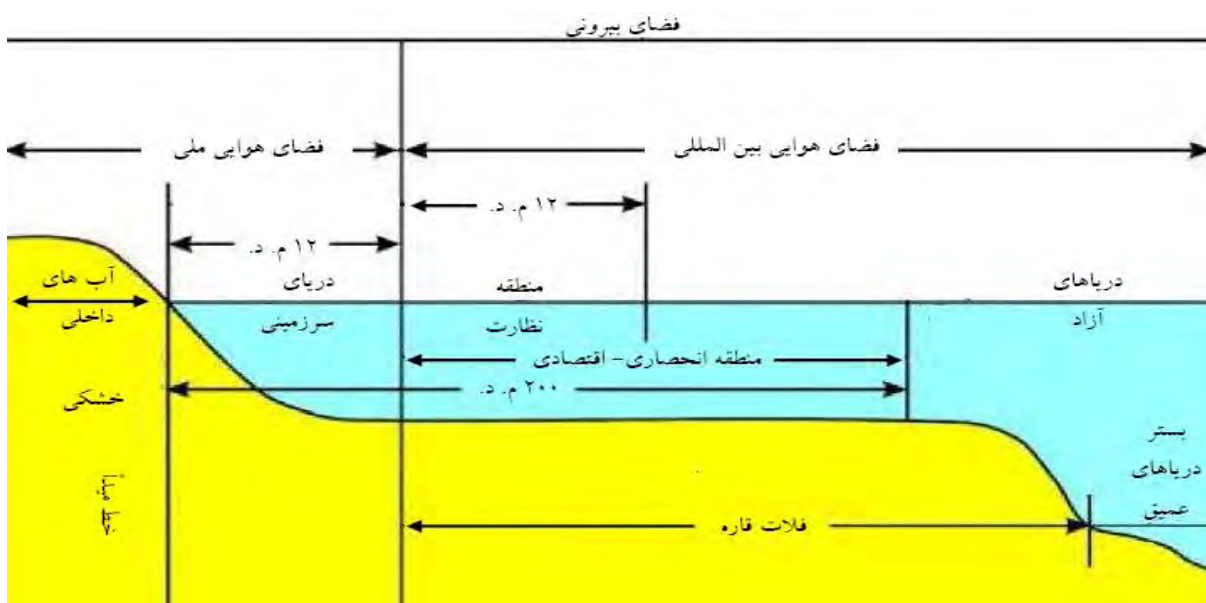
قلمروسازی دریایی

قلمروسازی^۱ از مفاهیم جغرافیای سیاسی است و از اعمال قدرت بر مکان حکایت دارد و در بهترین شکل در حکومت ملت پایه (دولت-ملت) تجلی می‌یابد (میرحیدر و همکاران، ۱۳۸۶، ص. ۴). قلمروسازی می‌تواند بر خشکی و دریا انجام شود؛ اما مهم‌ترین تفاوت بین قلمروسازی در خشکی و دریا به دو مفهوم حاکمیت و صلاحیت برمی‌گردد؛ به‌گونه‌ای که هر کشور در قلمرو سرزمینی یا خشکی خود، دارای حاکمیت تام و تمام پذیرفته‌شده و به رسمیت شناخته‌شده است؛ ولی در قلمروهای دریایی بحث صلاحیت مطرح است و اگرچه در قلمروهای دریایی بیشترین حقوق متوجه کشور ساحلی است، سایر کشورها نیز در قلمروهای مختلف دریایی از حقوقی برخوردارند که حقوق و تکالیف کشور ساحلی و سایر کشورها به‌طور دقیق در قوانین بین‌المللی دریاها مشخص شده است (راستی و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۳۸).

^۱. territoriality

فراتر از انگیزه‌های امنیتی، نظامی و ارتباطی که از مزایای تحدید حدود دریای سرزمینی در کنار ساحل هر کشور هستند، وجود منابع نفت و گاز و سایر منابع معدنی مثل مس و کلوخه منگنز و غیره است که در بستر و زیربستر دریا قرار دارند و همچنین وجود منابع زنده به‌ویژه ماهی و همچنین جریان‌های بحری که تبدیل‌پذیر به انرژی هستند، موجب شده که قدرت‌های بزرگ با داشتن فناوری‌های پیشرفته چشم به قلمروگستری در دریا و اقیانوس‌ها بدوزند و قوانین پیشرفته‌ای را در کنوانسیون سوم سازمان ملل (۱۹۸۲) به تصویب برسانند (میرحیدر و همکاران، ۱۳۸۶، ص. ۴).

همان‌گونه که در (شکل ۱) دیده می‌شود، در حقوق بین‌الملل معاصر دریاهای فضاها را به چندین منطقه حقوقی تقسیم می‌شوند. براساس حاکمیت ملی کشور ساحلی، این فضاها را می‌توان به دو دسته اصلی تقسیم کرد: فضاها را دریایی در حاکمیت ملی و فضاها را فراتر از حاکمیت ملی. دسته اول شامل آب‌های داخلی، دریاهای سرزمینی، تنگه‌های بین‌المللی، آب‌های مجمع‌الجزایری، منطقه مجاور، منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره است؛ درحالی‌که دسته دوم شامل دریاهای آزاد و منطقه میراث مشترک بشریت است؛ یعنی بستر دریاها یا اقیانوس‌ها و زیربستر فراتر از محدوده حاکمیت ملی (Tanaka, 2015, p. 5). از آنجاکه به دلیل عرض کم خلیج فارس، از مناطق مذکور تنها دریای سرزمینی و منطقه نظارت و منطقه انحصاری اقتصادی قابل‌پیاده‌سازی هستند، به‌اختصار به مبانی حقوق آنها اشاره می‌شود.

شکل (۱): مناطق دریایی و مرزهای قانونی و فضای هوایی منبع: (Burgess et al., 2017, p. 11; امیری و نادری، ۱۳۹۹، ص. ۳۴۵).

Fig 1: Maritime Zones and legal boundaries and airspace (Burgess et al., 2017, p. 11; Amiri & Naderi 2020, P. 345)

خط مبدأ: خط مبدأ مرز بین آب‌های داخلی و دریای سرزمینی است که از آن حدود خارجی قلمروهای دولت ساحلی شامل دریای سرزمینی، منطقه مجاور، منطقه انحصاری اقتصادی و قلمرو فلات قاره تعیین می‌شود. کشورها در سواحل خود از دو نوع خط مبدأ برخوردارند: خط مبدأ عادی و خط مبدأ مستقیم. خط مبدأ عادی برای اندازه‌گیری دریای سرزمینی خط پست‌ترین جزر در امتداد ساحل است. خط مبدأ مستقیم برای تعیین عرض دریای سرزمینی و

سایر قلمروهای دریایی کشورهایی به کار می‌رود که دارای ساحل بسیار مضرس، پوشیده از خلیج‌های کوچک، جزایر یا دهانه رودخانه‌ها، تأسیسات بندری، برآمدگی جزری یا تخته‌سنگ‌ها باشد (پیشگاهی‌فرد، ۱۳۸۴، ص. ۷).

آب‌های داخلی: آب‌های داخلی، آب‌های واقع در پشت خط مبدأ هستند که دریای سرزمینی از آن اندازه‌گیری می‌شود. به‌استثنای چند مورد، کشورهای ساحلی همان صلاحیت و کنترلی را بر آب‌های داخلی و فضای هوایی فوقانی آنها اعمال می‌کنند که بر سرزمین خشکی خود اعمال می‌کنند (Kraska, 2011, p. 114) و بر آب‌های داخلی حاکمیت کامل و مطلق دارند.

دریای سرزمینی: دریای سرزمینی فضای دریایی در حاکمیت سرزمینی دولت ساحلی است که حداکثر تا دوازده مایل دریایی از خط مبدأ گسترش می‌یابد. دریای سرزمینی شامل بستر و زیربستر دریا، آب‌های مجاور و فضای هوایی آن است. حد شروع دریای سرزمینی خط مبدأ است (Tanaka, 2015, p. 83). دولت‌های ساحلی یک اصل حقوقی را پذیرفته‌اند و آن این است که در دریای سرزمینی کشورهای دیگر حق عبور بی‌ضرر دارند؛ به‌نحوی که عبور اولاً «پیوسته و سریع» باشد و ثانیاً «مخل آرامش، نظم عمومی یا امنیت دولت ساحلی نباشد». همچنین پذیرفته‌اند که زیردریایی‌ها و سایر وسایل شناور در زیر آب در هنگام عبور از دریای سرزمینی باید بر روی آب حرکت کنند (پیشگاهی‌فرد، ۱۳۸۴، ص. ۱۳).

منطقه مجاور (نظارت): منطقه نظارت درست بعد از دریای سرزمینی قرار دارد و منطقه‌ای است که تا ۱۲ مایل دریایی از حاشیه بیرونی دریای سرزمینی به سمت دریا امتداد می‌یابد. در منطقه نظارت کشور ساحلی می‌تواند کنترل لازم را درخصوص این موارد انجام دهد: (الف) ممانعت از نقض قوانین و مقررات گمرکی، مالی، مهاجرت یا بهداشتی خود در سرزمین یا دریای سرزمینی خود، (ب) مجازات نقض قوانین و مقررات فوق که در سرزمین یا دریای سرزمینی آن انجام شده است (Kraska, 2011, p. 123).

قلمرو انحصاری اقتصادی: منطقه انحصاری اقتصادی منطقه‌ای فراتر و مجاور دریای سرزمینی است که از خط مبدأ دریای سرزمینی فراتر از ۲۰۰ مایل دریایی گسترش نمی‌یابد (Tanaka, 2015, p. 124). حقوق دولت ساحلی در اساس مربوط به منابع طبیعی منطقه انحصاری اقتصادی است و در شش عنوان کلی قرار می‌گیرد: منابع غیرزنده، منابع زنده، دیگر منابع اقتصادی، ایجاد جزایر مصنوعی و تأسیسات، تحقیقات علمی دریایی و کنترل آلودگی. سه آزادی دیگر برای کلیه دولت‌ها باقی است: کشتیرانی، پرواز و تعبیه کابل زیرآبی و خطوط لوله (چرچیل و لو، ۱۳۸۳، ص. ۲۳۰-۲۴۰).

جزایر: جزایر بیشتر باتوجه به ماهیت فیزیکی‌شان تعریف می‌شوند؛ یعنی قطعات کوچکی از زمین که آب آن را احاطه کرده است. یک فرض ذاتی این است که جزایر را می‌توان به‌طور متمایز از سایر واحدهای جغرافیایی تعریف کرد؛ مانند دوگانه فرضی جزیره- سرزمین اصلی و خشکی- آب. این واژه دارای بار معنایی سیاسی است، به‌ویژه اینکه در نقطه مقابل جزیره ظاهراً «سرزمین اصلی»^۱ قرار دارد (Kelman, 2023, p. 1). در هر دو کنوانسیون ۱۹۵۸ و ۱۹۸۲، از جزیره تعریف مشترکی به عمل آمد و آن عبارت بود از: «قطعه‌زمینی که به‌طور طبیعی به وجود آمده است و اطراف آن را آب احاطه کرده و به هنگام مد از آب بیرون است». جزایر مانند دولت ساحلی از قلمرو دریایی

^۱. main land

برخوردارند که گستره آنها از خط مبدأ جزایر به سمت دریاست. خطوط مبدأ جزایر از قانون خطوط مبدأ دول ساحلی تبعیت می‌کند؛ اما جزایر باتوجه به مسکونی بودن یا نبودنشان از قلمروهای متفاوتی برخوردارند. تمام جزایر دارای دو قلمرو دریای سرزمینی و منطقه نظارت‌اند، اعم از اینکه مسکونی باشند یا نباشند؛ اما براساس ماده (۳) ۱۲۱ کنوانسیون ۱۹۸۲ صخره‌هایی که قابلیت اسکان جمعیت یا حیات اقتصادی نداشته باشند، تنها دارای همین دو قلمرو دریایی‌اند، ولی جزایر مسکونی دارای منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره نیز هستند (پیشگاهی‌فرد، ۱۳۸۴، ص. ۹؛ Poulantzas, 2016, p. 250). طبق ماده ۱۲۱ بند ۲ مقرر می‌دارد که جزایر دارای دریای سرزمینی، منطقه مجاور، منطقه اقتصادی انحصاری و فلات قاره «مطابق با مفاد این کنوانسیون» هستند؛ باین حال، در بند ۳، این ماده مقرر می‌دارد «سنگ‌هایی که نمی‌توانند سکونت انسان یا حیات اقتصادی خود را حفظ کنند، منطقه اقتصادی انحصاری یا فلات قاره ندارند» (Poulantzas, 2016, p. 250).

واضح است که در تعیین حدود دریای سرزمینی، اندازه یک جزیره به‌طور کلی مهم نیست؛ زیرا همه جزایر صرف نظر از اندازه یا ساختار زمین‌شناسی می‌توانند دارای یک دریای سرزمینی کامل تا ۱۲ مایل دریایی باشند. رویه قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری و سایر دادگاه‌ها نیز از این جهت روشن است که نه دیوان بین‌المللی دادگستری و نه دادگاه‌های دیگر هرگز حق یک کشور برای ایجاد دریای سرزمینی به طول ۱۲ مایل دریایی در اطراف یک جزیره را براساس هم‌پوشانی با فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی مدنظر سایر کشورها محدود نکرده‌اند (Bernard, 2012, p. 4).

روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق

در انجام این تحقیق، اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و اسنادی به‌خصوص مراجعه به متن‌ها و نقشه‌ها و اعلامیه‌های حقوقی موجود در این زمینه گردآوری شده است و با روش توصیفی-تحلیلی و تحلیل کارتوگرافیکی تجزیه و تحلیل شده‌اند.

موقعیت منطقه مطالعه شده

محدوده مطالعه شده این تحقیق خلیج فارس است. خلیج فارس دارای جزایر متعددی است. مجموع جزایر شناخته شده خلیج فارس حدود ۱۳۰ جزیره با مساحت‌های متفاوت است. جزایر ایرانی که در بخش شمالی خلیج فارس قرار دارند، بیشتر مسکونی هستند (الهی، ۱۳۹۱، ص. ۳۹). ایران حدود ۳۱ جزیره در خلیج فارس (شکل ۲ و جدول ۱) دارد که ۱۲ عدد آن مسکونی است. این جزایر مانند خارک، که در یکی از عمیق‌ترین قسمت‌های خلیج فارس واقع است و به دلیل داشتن سواحل عمیق برای لنگراندختن کشتی‌های بزرگ مناسب و بزرگ‌ترین اسکله نفتی جهان را داراست، می‌توانند مانند ناوگان‌های ثابتی در خدمت دفاع از مرزهای جنوبی و دریایی کشور باشند. از دیدگاه استراتژیک آنچه وضع و موقعیت ایران را ممتاز می‌سازد، نه تنها برتری نظامی و جمعیتی این کشور در منطقه است، بلکه در نظر گرفتن این حقیقت است که حساس‌ترین جزایر استراتژیک در تنگه هرمز و بر سر راه‌های ورودی و خروجی آن، در حاکمیت ایران است. امنیت در تنگه هرمز با استفاده از موقعیت استراتژیک این جزایر بهتر و مؤثرتر

تأمین و حفظ می‌شود. ایران بر تعدادی از جزایر برخوردار از موقعیت ممتاز و استراتژیک در تنگه هرمز و خلیج فارس حاکمیت دارد که از آن میان شش جزیره اهمیت بیشتری دارند که زنجیره قوسی دفاعی ایران را تشکیل می‌دهند. این جزایر عبارت‌اند از: هرمز، لارک، قشم، هنگام، تنب بزرگ و ابوموسی که در فاصله نسبتاً کوتاهی از یکدیگر قرار دارند (کامران و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۱۷).

شکل ۲: نقشه جزایر ایران در خلیج فارس

Fig 2: Map of Iranian islands in the Persian Gulf

جدول ۱: جزایر ایرانی خلیج فارس

Table 1: Iranian Islands of the Persian Gulf

ردیف	جزایر مسکونی	ردیف	جزایر غیر مسکونی	ردیف	جزایر غیر مسکونی	ردیف	جزایر غیر مسکونی
۱	هرمز (هرمزگان)	۱۱	هندورابی (هرمزگان)	۱	فارورگان (هرمزگان)	۱۱	خارکو (بوشهر)
۲	لارک (هرمزگان)	۱۲	لاوان (هرمزگان)	۲	شیدور (شیدور) (هرمزگان)	۱۲	چراغی (بوشهر)
۳	قشم (هرمزگان)	۱۳	خارک (بوشهر)	۳	نخیلو (بوشهر)	۱۳	مولیات (بوشهر)
۴	هنگام (هرمزگان)	۱۴	فارسی (بوشهر)	۴	ام‌الکرم (بوشهر)	۱۴	سه‌دندون (بوشهر)
۵	تنب بزرگ (هرمزگان)	۱۵	شیف (بوشهر)	۵	عباسک (بوشهر)	۱۵	مُطاف (بوشهر)
۶	تنب کوچک (هرمزگان)	۱۶	صدف (بوشهر)	۶	جبرین (تهمداد) (بوشهر)	۱۶	دارا (خوزستان)
۷	ابوموسی (هرمزگان)	۱۷	صدرا (بوشهر)	۷	ام‌سیله (خان) (بوشهر)	۱۷	قبر ناخدا (خوزستان)
۸	سیری (راز) (هرمزگان)	۱۸	نگین (بوشهر)	۸	گرم (بوشهر)	۱۸	مینو (خوزستان)
۹	فارور (پلور) (هرمزگان)			۹	جزیره میر مُهنا (بوشهر)	۱۹	بونه (خوزستان)
۱۰	کیش (هرمزگان)			۱۰	مُرعی (بوشهر)		

نتایج و بحث

جزایر و تعیین خط مبدأ

یکی از فرصت‌های جغرافیایی مناسب برای کشورهای ساحلی برای تعیین قلمروهای دریایی، وجود جزایر نزدیک به ساحل است؛ زیرا این جزایر می‌توانند مبنای محاسبه خط مبدأ قرار گیرند و از یک طرف باعث افزایش آب‌های نزدیک ساحل و آب‌های داخلی، یعنی آب‌های پشت خط مبدأ شوند و از طرف دیگر افزایش سایر قلمروهای دریایی به‌خصوص دریای سرزمینی را به دنبال داشته باشند. از آنجاکه تعیین خط مبدأ عادی مبتنی بر پایین‌ترین حد جزر است، شرایط ساحلی خاصی مثل بریدگی‌های ساحلی فراوان یا وجود جزایر باعث تعریف خط مبدأ به شکل مستقیم می‌شود.

جدول ۲: جزایر ایرانی و نقاط تعیین خط مبدأ

Table 2: Iranian islands and points of baseline

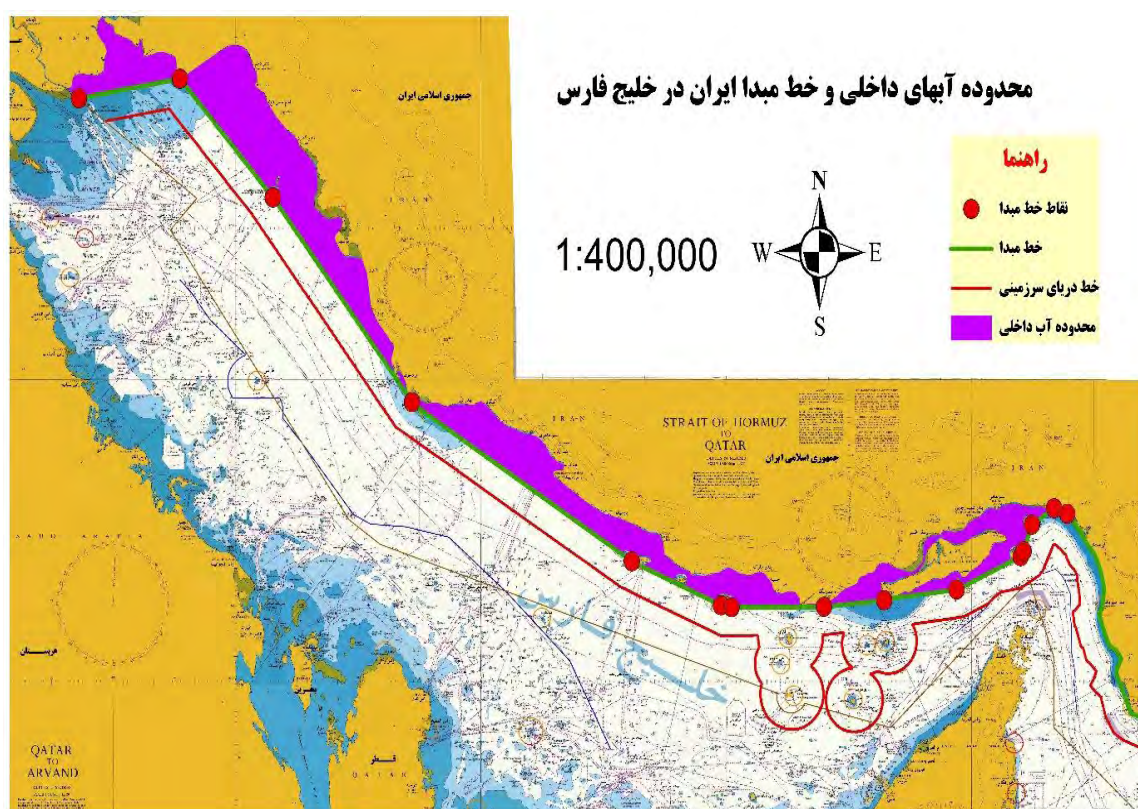
ردیف	جزیره	نقاط خط مبدأ	تعداد
۱	خارک	۳	۱
۲	نخیلو	۴	۱
۳	لاوان	۵	۱
۴	کیش	۶ و ۷	۲
۵	قشم	۹	۱
۶	هنگام	۱۰	۱
۷	لارک	۱۱ و ۱۲	۲
۸	هرمز	۱۳	۱
جمع	۸	۱۰	۱۰

منبع: یافته‌های پژوهش

خط مبدأ ایران در سواحل جنوبی به شکل خط مستقیم (به استثنای نواحی بین نقاط ۶ و ۷ در جزیره کیش، ۱۱ و ۱۲ در جزیره لارک و ۱۴ و ۱۵ در تنگه هرمز که خط مبدأ، خط پست‌ترین حد جزر در امتداد ساحل خواهد بود) از اتصال ۲۵ نقطه تعیین می‌شود که از این تعداد ۱۵ نقطه در در محدوده آب‌های خلیج فارس و تنگه هرمز واقع شده‌اند و مابقی در آب‌های دریای عمان. خط مبدأ ایران در خلیج فارس و تنگه هرمز به شدت متأثر از جزایر ساحلی است. نقاط واقع در جزایر که مبنای محاسبه خط مبدأ شده‌اند، عبارت‌اند از:

- ۱- نقطه (۳) در جنوب جزیره خارک به طول جغرافیایی ۵۰ درجه و ۱۸ دقیقه و ۴۰ ثانیه شرقی و به عرض جغرافیایی ۲۹ درجه و ۱۲ دقیقه و ۲۹ ثانیه؛
- ۲- نقطه (۴) در جنوب جزیره نخیلو به طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۲۷ دقیقه و ۱۵ ثانیه شرقی و به عرض جغرافیایی ۲۷ درجه و ۵۰ دقیقه و ۴۰ ثانیه؛
- ۳- نقطه (۵) در جزیره لاوان به طول جغرافیایی ۵۳ درجه و ۱۳ دقیقه و صفر ثانیه شرقی و به عرض جغرافیایی ۲۶ درجه و ۴۷ دقیقه و ۲۵ ثانیه؛

- ۴- نقطه (۶) در جنوب غربی در جزیره کیش به طول جغرافیایی ۵۳ درجه و ۵۵ دقیقه و ۱۰ ثانیه شرقی و به عرض جغرافیایی ۲۶ درجه و ۳۰ دقیقه و ۵۵ ثانیه؛
- ۵- نقطه (۷) در جنوب شرقی جزیره کیش به طول جغرافیایی ۵۳ درجه و ۵۹ دقیقه و ۲۰ ثانیه شرقی و به عرض جغرافیایی ۲۶ درجه و ۳۰ دقیقه و ۱۰ ثانیه؛
- ۶- نقطه (۹) در جنوب غربی جزیره قشم به طول جغرافیایی ۵۵ درجه و ۱۶ دقیقه و ۵۵ ثانیه شرقی و به عرض جغرافیایی ۲۶ درجه و ۳۲ دقیقه و ۲۵ ثانیه؛
- ۷- نقطه (۱۰) در جنوب جزیره هنگام به طول جغرافیایی ۵۵ درجه و ۵۱ دقیقه و ۵۰ ثانیه شرقی و به عرض جغرافیایی ۲۶ درجه و ۳۶ دقیقه و ۴۰ ثانیه؛
- ۸- نقطه (۱۱) در جنوب جزیره لارک به طول جغرافیایی ۵۶ درجه و ۲۱ دقیقه و ۵۰ ثانیه شرقی و به عرض جغرافیایی ۲۶ درجه و ۴۹ دقیقه و ۳۰ ثانیه؛
- ۹- نقطه (۱۲) در شرق جزیره لارک به طول جغرافیایی ۵۶ درجه و ۲۴ دقیقه و ۵ ثانیه شرقی و به عرض جغرافیایی ۲۶ درجه و ۵۱ دقیقه و ۱۵ ثانیه؛
- ۱۰- نقطه (۱۳) در شرق جزیره هرمز به طول جغرافیایی ۵۶ درجه و ۲۹ دقیقه و ۴۰ ثانیه شرقی و به عرض جغرافیایی ۲۷ درجه و ۲ دقیقه و ۳۰ ثانیه (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۲).

شکل (۳): محدوده آب‌های داخلی و نقاط خط مبدا ایران در خلیج فارس و تنگه هرمز

Fig (3): The limits of Iran's internal waters and the points of baseline in the Persian Gulf and the Strait of Hormuz

همان گونه که در **جدول (۲)** و **شکل (۳)** دیده می شود، از هشت جزیره ایرانی: خارک، نخیلو، لاوان، کیش، قشم، هنگام، لارک و هرمز برای تعیین خط مبدأ استفاده شده است و ده نقطه از نقاط در این جزایر واقع شده اند. این امر باعث می شود تا از یک طرف کلیه آب های واقع در بین این جزایر و سواحل سرزمین اصلی ایران، جزو آب های داخلی محسوب شوند و ایران بر این آب ها حاکمیت مطلق پیدا کند؛ از طرف دیگر، دریای سرزمینی ایران و سایر مناطق دریایی به سمت دریا گسترش یابد و بدین طریق محدوده صلاحیت دریایی ایران گسترش یابد. در دو جزیره کیش و لارک دو نقطه مبنای محاسبه خط مبدأ قرار گرفته است و در شش جزیره دیگر یک نقطه.

دریای سرزمینی و جزایر خلیج فارس

بر طبق کنوانسیون ۱۹۵۸ ژنو که ایران عضو آن است و نیز آن را تصویب کرده است و همچنین کنوانسیون ۱۹۸۲ که ایران عضو آن است، جزایری که خارج از خط مبدأ آب های سرزمینی جدا از سرزمین خشکی کشور مادر هستند و یا به عبارتی فاصله آنها بیشتر از ۱۲ مایل دریایی از سرزمین اصلی است، دارای آب داخلی و سرزمینی مختص به خود هستند. حد خارجی آب داخلی این جزایر پایین ترین حد جزر است که این حد پایین ترین خط جزر، خط مبدأ آب های سرزمینی محسوب می شود و به شعاع ۱۲ مایل از این خط مبدأ، آب های سرزمینی محسوب می شود. جزایر سه گانه تنب بزرگ، تنب کوچک، ابوموسی و همچنین جزایر فارور، بنی فارور و سیری نیز شامل این موضوع هستند؛ زیرا فاصله آنها از سرزمین اصلی کشور بیش از ۱۲ مایل دریایی است و بر همین اساس دارای آب داخلی و سرزمینی مختص به خود هستند؛ اما چون فاصله این جزایر از همدیگر و از خاک اصلی کشور در جهت شمالی جنوبی به شکل زنجیره ای کمتر از ۲۴ مایل دریایی است، در نتیجه آب های سرزمینی آنها دارای هم پوشانی می شود و حاکمیت ایران بر آب های داخلی این جزایر و سرزمین اصلی یا آب های پشت خط مبدأ، از نوع رژیم حقوقی حاکمیت مطلق و حاکمیت بر آب های سرزمینی از نوع رژیم حاکمیت نسبی است.

جدول ۳: وضعیت جزایر ایرانی دارای دریای سرزمینی

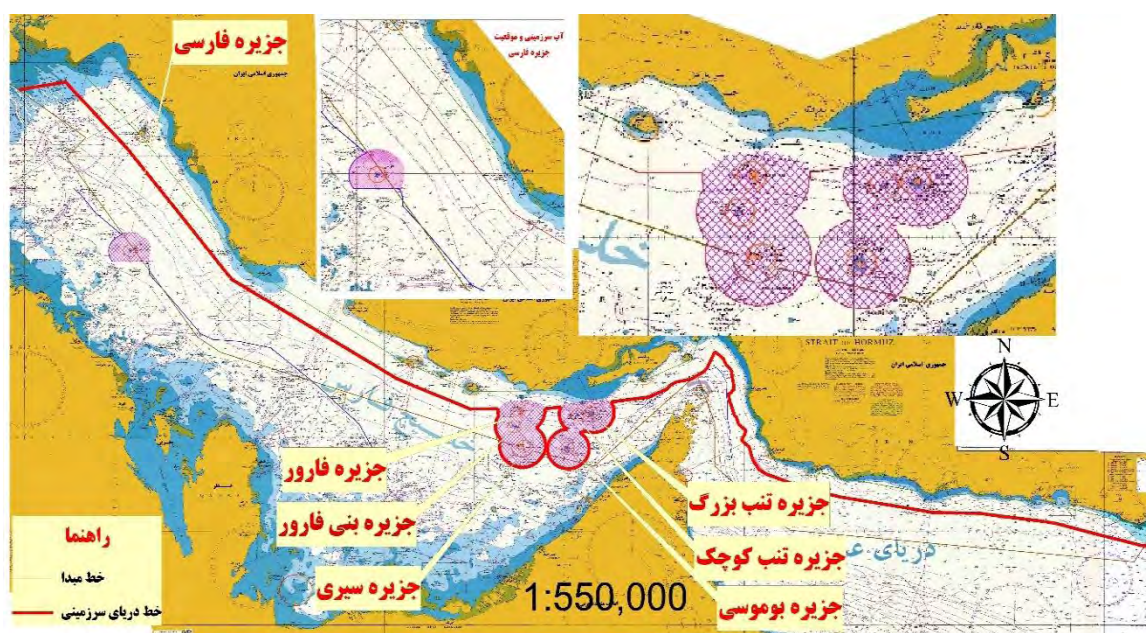
Table 3: Status of Iranian islands with territorial sea

ردیف	جزیره	موقعیت به دریای سرزمینی سرزمین اصلی
۱	تنب بزرگ	پیوستگی دریای سرزمینی
۲	تنب کوچک	پیوستگی دریای سرزمینی
۳	ابوموسی	پیوستگی دریای سرزمینی
۴	فارور	پیوستگی دریای سرزمینی
۵	بنی فارور	پیوستگی دریای سرزمینی
۶	سیری	پیوستگی دریای سرزمینی
۷	فارسی	فاقد پیوستگی دریای سرزمینی

منبع: یافته های پژوهش، ۱۴۰۳

در خارج از خط مبدأ (جدول ۳ و شکل ۴)، از میان جزایر ایرانی واقع در خلیج فارس هفت جزیره شامل جزایر سه‌گانه تنب بزرگ و تنب کوچک و ابوموسی و همچنین جزایر فارور، بنی‌فارور، سیری و فارسی دارای دریای سرزمینی خود هستند. دریای سرزمینی تمامی این جزایر به‌استثنای جزیره فارسی با دریای سرزمینی سرزمین اصلی ایران دارای هم‌پوشانی است؛ به همین دلیل بین دریای سرزمینی این جزایر و سرزمین اصلی پیوستگی وجود دارد و در محدوده این جزایر، دریای سرزمینی ایران به‌طرز چشمگیری به سمت دریا گسترش یافته است. از آنجاکه جزیره فارسی به فاصله بسیار زیاد از سرزمین اصلی واقع شده است، دریای سرزمینی آن با دریای سرزمینی سرزمین اصلی پیوستگی ندارد. در عوض این جزیره در نزدیکی «جزیره عربی» عربستان سعودی واقع شده است و به‌نوعی با دریای سرزمینی آن کشور پیوستگی دارد و به همین دلیل دریای سرزمینی حد فاصل دو جزیره به‌طور مساوی بین دو کشور تقسیم شده است. موقعیت این جزیره باعث شده است تا کشور ایران در آب‌های وسط خلیج فارس دارای دریای سرزمینی باشد؛ اما از آنجاکه دریای سرزمینی آن با عربستان سعودی تداخل پیدا کرده است، خط منصف دریای سرزمینی مرز سایر قلمروهای دریایی محسوب می‌شود و ایران و عربستان سعودی در این محدوده فاقد منطقه مجاور یا قلمرو انحصاری-اقتصادی هستند.

نکته مهم‌تر در خصوص جزایر سه‌گانه است. به دلیل نزدیکی این جزایر به سواحل ایران در صورت از دست رفتن حاکمیت ایران بر آنها نه تنها آب‌های سرزمینی این جزایر از دست ایران خارج می‌شود، بلکه در بخشی از شمال جزایر تنب بزرگ و کوچک نیاز به استفاده از خط منصف برای تقسیم دریای سرزمینی ایران در این محدوده با کشور امارات متحده عربی می‌شود و در این منطقه تنها دارای بخشی از آب‌های سرزمینی ساحل ایران خواهد بود و سایر مناطق دریایی در این محدوده بی‌معنا می‌شود؛ زیرا سایر مناطق به دلیل عرض کم خلیج فارس دیگر وجود نخواهند داشت.

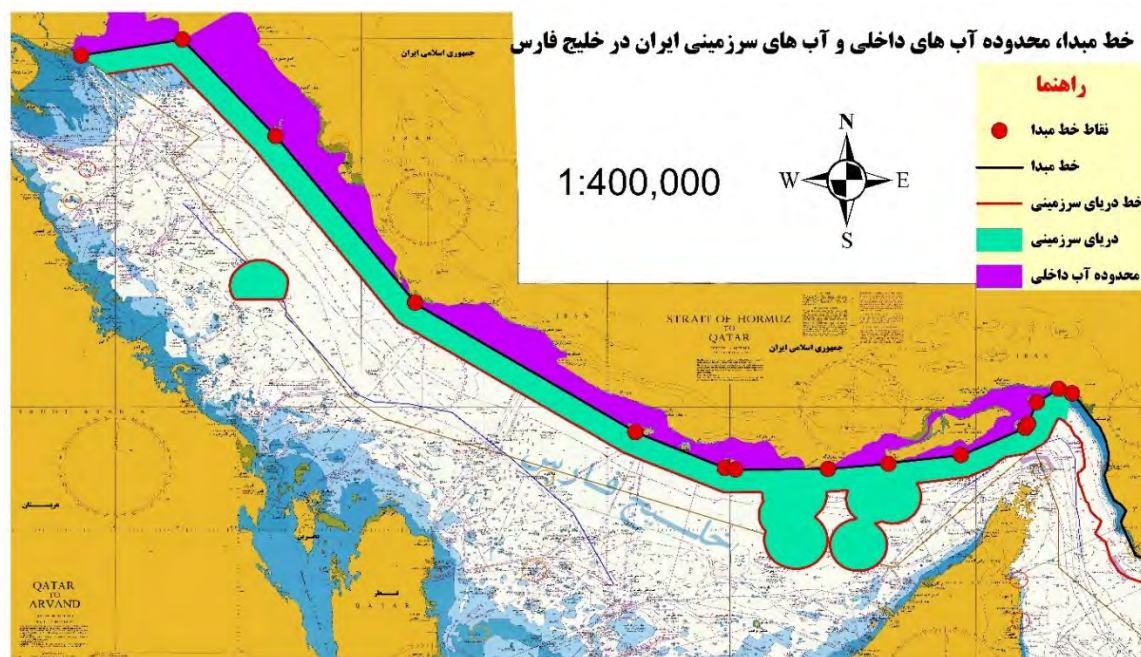

شکل ۴: موقعیت و دریای سرزمینی جزایر ماورای خط مبدأ

Figure 4: Location and territorial sea of the islands beyond the baseline

در صورت وجود داشتن جزایر سه‌گانه، دریای سرزمینی ایران در فاصله نقاط ۸ و تا نزدیکی ۱۰ (نقاط واقع در دماغه شناس و جنوب جزیره هنگام) حداکثر تا ۱۲ مایل دریایی گسترش پیدا می‌کرد و حاکمیت دریایی ایران بسیار محدودیت پیدا می‌کرد و بخش وسیعی از شرق و جنوب خلیج فارس و غرب تنگه هرمز از حوزه حاکمیت و صلاحیت ایران خارج می‌شد؛ اما از آنجاکه جزایر سه‌گانه از موقعیت جغرافیایی بسیار مناسبی از ساحل ایران و در محوری شمالی-جنوبی قرار گرفته‌اند، در ابتدا فاصله تنب‌ها از نقاط تعیین خط مبدأ مذکور و سپس ابوموسی از تنب‌ها از ۲۴ مایل کمتر است و از طرف دیگر اینکه براساس قوانین دریایی جزایر دارای رژیم حقوقی خود هستند، باعث شده است که دریای سرزمینی ایران در قالب دو دایره متداخل به سمت جنوب گسترش یافته و حاکمیت ایران براساس قانون دریای سرزمینی به سمت جنوب گسترش یابد (شکل ۵)؛ بدین طریق براساس محاسبات انجام‌شده دریای سرزمینی ایران به میزان ۱۳۴۲ مایل مربع در یکی از مهم‌ترین قسمت‌های خلیج فارس و نزدیکی تنگه هرمز گسترش پیدا می‌کند و منطقه وسیعی از پهنه آبی خلیج فارس در قلمرو حاکمیت و صلاحیت ایران قرار می‌گیرد و می‌تواند از کاربری‌های اقتصادی و ارتباطی و نظامی استراتژیکی فضا و عناصر و پتانسیل‌های قلمرو مزبور استفاده کند.

با اینکه در غرب جزایر سه‌گانه، جزایر ایرانی فارور، بنی‌فارور و سیری واقع شده‌اند و می‌تواند وضعیت فوق رقم بخورد، اما فاصله این جزایر از جزایر سه‌گانه در جهت شرقی-غربی بیشتر از ۲۴ مایل دریایی است و همین موضوع موجب شده است که آب‌های سرزمینی این جزایر فاقد هم‌پوشانی باشد (شکل ۵) و محدوده دریایی سرزمینی آنها به همدیگر نرسد. این فاصله بین جزایر تنب کوچک و فارور ۳۲ مایل و بین جزایر ابوموسی و سیری ۲۵ مایل است که باعث وجود فضای آزاد دریایی و شکل‌گیری چالشی برای حاکمیت مطلق ایران در این محدوده کوچک شود که می‌تواند پیامدهای امنیتی علیه امنیت ملی کشور به دنبال داشته باشد (امیری و نادری، ۱۳۹۹، ص. ۳۴۹)؛ بنابراین، همان‌گونه که برنارد اذعان می‌کند: این تصور که دریای سرزمینی حداقل منطقه دریایی است که باید به یک جزیره تخصیص داده شود، ناشی از این واقعیت است که حاکمیت متصل به دریای سرزمینی برای تمامیت یک کشور به‌عنوان یک کل ضروری است تا حقوقی که در سایر مناطق حقوقی دریایی اعمال می‌شود (Bernard, 2012, p. 3).

شکل ۵: نقشه جزایر و آب‌های داخلی و دریای سرزمینی ایران در خلیج فارس

Figure 5: Map of Iran's islands, internal waters, and territorial sea in the Persian Gulf

به‌طورکلی باتوجه‌به محاسباتی که بر روی نقشه‌های کارتوگرافیکی صورت گرفت، هفت جزیره فوق‌الذکر که دارای دریای سرزمین مختص خود هستند، دارای دریای سرزمین به وسعت ۳۳۹۵ مایل مربع هستند.

جزایر و اوضاع و احوال خاص^۱

دربارهٔ تحدید حدود با کشورهای مقابل (یعنی دو کشور که در مقابل یکدیگر قرار گرفته‌اند) رویهٔ معمول توافق روی خط میانه با فاصلهٔ مساوی از نزدیک‌ترین نقاط دو ساحل مقابل به‌عنوان خط مرزی بوده است؛ اما در تمامی موارد احتمال دارد که اوضاع و احوال خاصی، مثل وجود جزایر دور از ساحل یا شکل کلی ساحل یا ادعاهای مربوط به مناطق آبی براساس ملاحظات تاریخی باعث شود که استفاده از خط مرزی دیگری با توافق طرفین صورت بگیرد. در قرارداد ۱۹۷۴ بین هند و سری‌لانکا راجع به مرز آب‌های تاریخی دو کشور از یک خط میانهٔ اصلاح‌شده استفاده شد تا توانستند عوامل تاریخی را رعایت کنند (چرچیل و لو، ۱۳۸۳، ص. ۱۱۴-۱۱۵)؛ بنابراین، مادهٔ ۱۲ کنوانسیون ژنو ۱۹۵۸ و مادهٔ ۱۵ کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲ توضیح می‌دهند که چگونه اوضاع و احوال خاص باید در مواردی در نظر گرفته شود که اصل خط میانه یا فواصل مساوی نمی‌تواند عدالت را محقق سازد (Shihab et al., 2023, p. 67). اوضاع و احوال خاص، شرایطی هستند که ممکن است نتایج حاصل از اعمال بی‌قیدوشرط فواصل برابر را تغییر دهند. مناطق دریایی ایران در خلیج فارس و دریای عمان طی دو مرحله به تصویب مراجع صلاحیت‌دار داخلی ایران رسیده‌اند: در مرحلهٔ نخست، به موجب تصویب‌نامهٔ مربوط به قانون اصلاح قانون تعیین (تصویب‌نامهٔ مورخ ۳۱ تیرماه

^۱. Special circumstances

۱۳۵۲) حدود آب‌های ساحلی و منطقه نظارت دولت اقدام به ترسیم خطوط مبدأ مستقیم در امتداد کرانه‌های ایران در خلیج فارس، تنگه هرمز و دریای عمان کرد؛ در مرحله دوم، به موجب قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران (قانون مناطق دریایی) در خلیج فارس و دریای عمان در تاریخ ۳۱ فروردین ماه ۱۳۷۲ به تأیید مجدد قانون‌گذار ایرانی رسید؛ اما در عین حال، اعتراضات و یادداشت تفاهم‌نامه‌هایی بین ایران و سایر کشورهای حاشیه خلیج فارس منعقد شده است و اوضاع و احوال خاص بر قلمروسازی دریایی ایران و آنها به‌طور جداگانه شکل گرفته است.

در این میان، مرز میان ایران و عربستان سعودی جالب‌ترین مرز میان دو کشور مقابل در خلیج فارس است که در سال ۱۹۶۸ موافقت شد. روش تعیین این مرز قاعداً باید از طریق ترسیم خط منحصر واقع در فاصله مساوی از [خط مبدأ دو] کشور صورت می‌گرفت، اما واقع شدن جزیره خارک در داخل آب‌های داخلی ایران و آغاز قلمروهای دریایی در آن از آخرین نقاط این جزیره به سمت دریا از یک طرف، وجود چاه‌های نفت مرجان و فریدون در مرکز خلیج فارس از طرف دیگر و ادعای حاکمیت دو کشور ایران و عربستان سعودی بر دو جزیره فارسی و عربی سبب شد تا توافقی‌هایی براساس اوضاع و احوال خاص بین دو کشور صورت گیرد و از راه حل ترکیبی خط میانه استفاده شد که به تقسیم عادلانه دریا و ترسیم خط مرز منجر شد (پیشگاهی‌فرد، ۱۳۸۴، ص. ۶۳). دولت ایران مدعی بود جزیره خارک که در ۱۶ مایلی ساحل ایران و در آب‌های سرزمینی ایران واقع شده است، باید بخشی از کرانه‌های ایرانی به حساب آید و محاسبه حد میانه دو کرانه باید براساس فاصله کرانه‌های این جزیره و کرانه‌های عربستان صورت پذیرد. از آنجاکه با عملی شدن این ادعا، خط منصف خلیج فارس در آن بخش، شانزده مایل به سوی سواحل عربستان در آب پیش می‌رفت، دولت عربستان پیشنهاد ایران را رد کرد و در مقابل مدعی شد که خط منصف خلیج فارس باید براساس محاسبه فاصله سواحل دو کشور از سرزمین اصلی و بدون توجه به موقعیت جزایر تعیین شود. دو جزیره فارسی و عربی که خالی از افراد ساکن، بدون آب، کم وسعت و تقریباً در وسط دریا واقع شده‌اند و ۱۳ مایل از هم فاصله دارند، مورد ادعای هر دو کشور بودند. اعمال حد ۱۲ مایل قلمرو دریایی از سوی دو کشور، مرزهای مربوط به هریک از این دو جزیره را تا یک مایلی جزیره دیگر پیش می‌برد (افشردی، ۱۳۸۶، ص. ۱۵۲). راه حل توافق شده این شد که ابتدا جزیره خارک جزو خط کرانه‌ای اصلی ایران شمرده شد و خط کرانه‌ای خارک نقطه آغازین محاسبه فاصله میان دو کرانه ایرانی و عربی منظور شد. سپس موقعیت خارک به‌طور کلی نادیده گرفته شد و نصف فاصله خارک تا کرانه سرزمین اصلی ایران برای آغاز محاسبه تعیین شد. این فرمول که در نوع خود نظیر نداشت، مرزهای دریایی را در آن بخش از خلیج فارس به طرف عربستان منحرف ساخت و بر منطقه دریایی ایران افزود (افشردی، ۱۳۸۶، ص. ۱۵۳)؛ اما در واقع این عربستان سعودی بود که توانست قلمرو دریایی خود را گسترش دهد و امتیازات اقتصادی به دست آورد.

مساحت اندکی از کف و بستر دریا سهم ایران شد؛ در نتیجه حوزه نفتی فروزان بین دو کشور تقسیم شد. در صورت پذیرش نظر ایران از طرف عربستان تمام حوزه نفتی فروزان یا فریدون سابق به ایران تعلق می‌گرفت. به‌رحال ایران به نفع عربستان گذشت کرد و تسلیم نظر آن کشور شد (جعفری ولدانی، ۱۳۹۴، ص. ۴۲).

همچنین، خط مرز دریایی ایران و قطر در بخش میانی خلیج فارس است و ۱۳۱ مایل طول دارد. خط مرزی ایران و قطر براساس خط منصف و از سواحل اصلی دو کشور تعیین شده است. در موافقت‌نامه ایران و قطر ۳ جزیره ایرانی

کیش، هندورابی و لاوان با وجود اینکه در فاصله‌ای کمتر از ۱۲ مایلی ساحل ایران واقع شده‌اند، در ترسیم خط میانی به آنها توجه نشد و خط مبدأ سواحل ایران در نظر گرفته شد. در تمام موافقت‌نامه‌های مربوط به افراز مرزهای دریایی ایران با عربستان، عمان و بحرین جزایر به‌عنوان خط مبدأ تعیین شده‌اند؛ اما قطر در این مورد مستثنی شده است. معلوم نیست دولت ایران به چه دلیل حاضر به پذیرش این تکنیک غیرمعمول در تعیین فلات قاره خود با قطر شده است و با این اقدام خود، زیان بزرگی را به نسل‌های آینده وارد کرده است؛ زیرا با این عمل خود، دولت قطر را در حوزه گازی پارس جنوبی با خود شریک کرده است؛ در صورتی که اگر خط مبنای تعیین عرض دریای سرزمینی ایران جزایر لاوان، کیش و هندورابی تعیین می‌شد، بخش اعظم این حوزه گازی در قلمرو دولت ایران قرار می‌گرفت (جعفری ولدانی، ۱۳۹۴، ص. ۴۴).

در موردی دیگر، از ۳۲۰ کیلومتر مرز دریایی میان ایران و امارات متحده عربی فقط ۷۲ کیلومتر با توافق طرفین در سال ۱۳۵۳ تعیین شده که از ۵ نقطه می‌گذرد. ماده ۲ این موافقت‌نامه دقیقاً مانند ماده ۲ موافقت‌نامه مربوط به تحدید حدود فلات قاره ایران و عمان، موافقت‌نامه ایران و قطر و موافقت‌نامه ایران و بحرین است و نقش ایران را در تعیین شرایط حقوقی قاره خلیج فارس نشان می‌دهد. در تعیین خط منصف، جزیره سیری نادیده گرفته شده و در نتیجه مرز کمی به طرف جنوب انحنا پیدا کرده است تا محدوده ۱۲ مایلی دریای سرزمینی ملحوظ شود. این موافقت‌نامه میان ایران و دبی از یک‌سو و ایران و شارجه و ام‌القوین از سوی دیگر بود که موافقت‌نامه میان ایران و دبی در مجلس شورای ملی ایران به تصویب رسید؛ ولی دبی تصویب نکرد و موافقت‌نامه ایران با شارجه و ام‌القوین مسکوت ماند (پیشگاهی فرد، ۱۳۸۴، ص. ۷۷). این در صورتی است که نحوه ترسیم خطوط مبدأ مستقیم امارات تأثیری مهم بر صلاحیت دریایی کشورهای مجاور و مقابل همانند ایران می‌گذارد (الهی‌وردی زاده، ۱۴۰۳، ص. ۹۹)؛ علاوه‌براین، اشکالی که از طریق مشاهده نقشه‌های مناطق دریایی خلیج فارس مشخص می‌شود، این است که صرف نظر از ادعای امارات متحده عربی درباره جزایر سه‌گانه، مرز خط منصف ایران و این کشور منطبق بر مرز دریای سرزمینی ایران در جنوب جزایر سیری و ابوموسی است. در صورتی که این مرز دریای سرزمینی این جزایر ایرانی است و ایران باید تلاش کند تا خط منصف بین مرز دریای سرزمینی این جزایر ایرانی و مرز دریای سرزمینی امارات متحده عربی، به‌خصوص در جنوب جزیره سیری، تعیین شود.

همچنین، تعیین نشدن مرز میان ایران و عراق و کویت از دهانه اروندرود به سمت خلیج فارس یکی به دلیل ادعاهای دولت عراق به تمام یا بخشی از کشور کویت است که با کشف نفت در نزدیکی شهر کویت در سال ۱۹۳۸ آغاز شد و تا امروز ادامه دارد و همین امر سبب معلوم‌نبودن خط مرزی میان عراق و کویت است و دلیل دیگر خط مبدأ مستقیمی است که دو کشور ایران و کویت در پشت دو جزیره خود تعیین کرده‌اند؛ یعنی خارک و فیلکه. جزیره خارک در ۲۰ مایلی از ساحل سرزمین اصلی ایران قرار گرفته است؛ ولی خط مبدأ مستقیم ایران که سازمان تأیید کرد، از غرب و جنوب غربی جزیره می‌گذرد. جزیره فیلکه در ۱۵ مایلی از ساحل سرزمین اصلی کویت قرار دارد که این کشور نیز مدعی گذاشتن خط مبدأ دریای سرزمینی از ساحل شرقی این جزیره است. هر دو کشور جزیره خود را قبل از خط مبدأ، ولی جزیره طرف مقابل را پشت خط مبدأ قبول دارد (پیشگاهی فرد، ۱۳۸۴، ص. ۷۶)؛ بنابراین، یکی از

دلایل توافق نکردن کشورهای ساحلی در زمینه تحدید حدود مرزهای دریایی و فلات قاره، نپذیرفتن خطوط مبدأ ادعایی از سوی طرفین بوده است. جمهوری اسلامی ایران همواره در مذاکرات تعیین مرز فلات قاره خود با کویت، بر خط مبدأ مستقیم خود و قرارداد جزیره خارک و فشت‌المواء در پشت خط مبدأ برای تعیین مرز فلات قاره با کویت و منطقه تقسیم اصرار داشته است و کویت نیز در مقابل بر گذاشتن جزیره فیلکه و رأس‌الیاچی در پشت خط مبدأ خود اصرار داشته است؛ اما اثر خط مبدأ ایران با جزیره خارک را فقط برای تعیین مرز فلات قاره با سرزمین اصلی کویت و نه فلات قاره منطقه تقسیم شده [بین کویت و عربستان سعودی در مقابل ایران] پذیرفته است که همین عدم تفاهمات در پذیرش خط مبدأ و تأثیرات آن در تعیین خط میانه و خط مرز فلات قاره از عوامل به نتیجه نرسیدن تحدید حدود فلات قاره ایران و کویت در ۵۰ سال اخیر بوده است (راستی، ۱۳۹۷، ص. ۸۹).

علاوه بر وجود برخی شرایط خاص حاکم در قلمروسازی دریایی ایران و کشورهای حاشیه خلیج فارس، یکی از موارد درخور توجه در خصوص قلمروسازی دریایی ایران، اعتراض آمریکا به قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران به خصوص اذعان به نادیده گرفتن برخی جزایر ایران برای تعیین خط مبدأ دریایی ایران است.

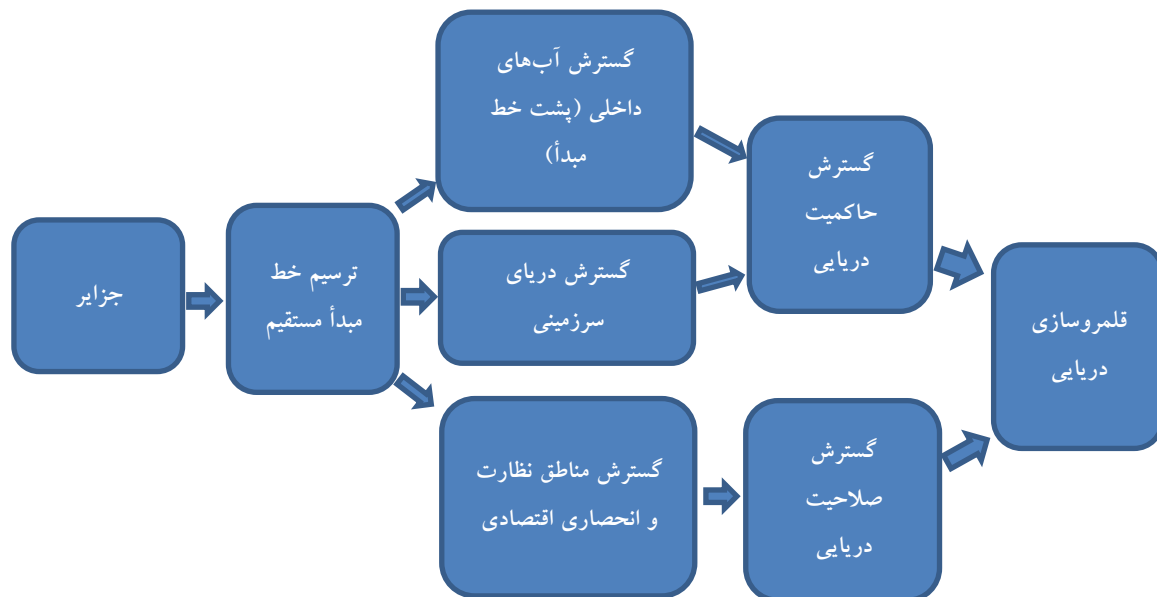
همان‌طور که اشاره شد، نه در زمان تصویب تصویب‌نامه ۱۳۵۲ و نه در سال‌های بعد از آن هیچ دولتی، از جمله آمریکا، به این تصویب‌نامه هیچ‌گونه اعتراضی نکرد. با این همه، دولت آمریکا که در سال‌های بعد به اهمیت خطوط مبدأ مستقیم و «کاربرد افراطی» آنها پی برده بود و طبیعتاً نمی‌توانست خط مبدأ ایران در منطقه حساس خلیج فارس و دریای عمان را تحمل کند، بنابراین در انتظار فرصت مناسبی بود تا در اجرای برنامه آزادی دریانوردی به خط مبدأ ایران هم اعتراض کند. به نظر می‌رسد که تصویب قانون مناطق دریایی این فرصت را فراهم آورد. با انتشار قانون مناطق دریایی در شماره ۲۴ بولتن حقوق دریاها در دسامبر ۱۹۹۳، هیئت نمایندگی دائم آمریکا در سازمان ملل بی‌درنگ طی یادداشتی به تاریخ ۱۱ ژانویه ۱۹۹۴ خطاب به دبیرکل سازمان ملل به مفاد قانون مناطق دریایی اعتراض کرد. اگرچه در این یادداشت به مقررات مختلف قانون مناطق دریایی ایراد شده است، نحوه تنظیم یادداشت به وضوح نشان می‌دهد که دغدغه اصلی آمریکا خط مبدأ مقرر در تصویب‌نامه بوده است. آمریکا با تذکر مقررات کنوانسیون حقوق دریاها اعتراض خود به خط مبدأ ایران را بدین نحو تبیین می‌کند که «... به‌رغم اینکه خط ساحلی ایران فقط در موارد نادر عمیقاً مضرس یا دارای زنجیره‌ای از جزایر نزدیک ساحل است...» ایران در امتداد قسمت اعظم خط ساحلی خود، خطوط مبدأ مستقیم به کار برده است؛ درحالی‌که «خط ساحلی در نزدیکی بیشتر پاره‌خط‌ها بسیار صاف است؛ در نتیجه، خط مبدأ مناسب برای تقریباً تمام ساحل ایران در خلیج فارس و دریای عمان، خط مبدأ عادی [یعنی خط (فروکشند) جزر] است». سپس دولت آمریکا موضع همیشگی خود را درباره حداکثر طول پاره‌خط‌ها به میان می‌آورد: «اگرچه کنوانسیون [حقوق دریاها] حداکثری برای طول پاره‌خط‌های [تشکیل‌دهنده] خط مبدأ تعیین نکرده است، اما بسیاری از پاره‌خط‌های مقرر در قانون ایران [یعنی تصویب‌نامه ۱۳۵۲] به حد افراط طویل هستند. درواقع، ۱۱ پاره‌خط از ۲۱ پاره‌خط [تشکیل‌دهنده خط مبدأ ایران] بین ۳۰ تا ۱۲۰ مایل دریایی طول دارد». حال آنکه همواره بر این نظر بوده است که «حداکثر طول هر پاره‌خط... نباید متجاوز از ۲۴ مایل دریایی باشد» (رنجبریان و صیرفی، ۱۳۹۲، ص. ۵۶). اگر مخالفت آمریکا باعث فشار برای نادیده گرفتن نقش جزایر ایران در تعیین خط مبدأ شود، به‌شدت از

وسعت آب‌های داخلی و دریای سرزمینی ایران کاسته خواهد شد و مرز فلات قاره آن با کلیه کشورهای مقابل در خلیج فارس به ضرر ایران بازنگری خواهند شد.

نتیجه‌گیری

جزایر متعددی که در خلیج فارس وجود دارند به اشکال مختلفی (شکل ۶) در قلمروسازی دریایی کشورهای ساحلی آن مورد توجه قرار گرفته‌اند؛ از جمله این کشورها، کشور ایران است که به دلیل اهمیت ژئوپولیتیکی، ژئواستراتژیکی و ژئواکونومیکی خلیج فارس و تنگه هرمز حساسیت خاصی به تعیین قلمروهای دریایی تعریف‌شده در کنوانسیون ۱۹۸۲ مربوط به جزایر داشته است. در تطبیق قلمروهای دریایی این جزایر با کنوانسیون ۱۹۸۲ مشخص شده است که به این جزایر در قلمروسازی دریایی ایران به‌خصوص تعیین خط مبدأ و دریای سرزمینی در خلیج فارس بسیار توجه شده است. از هشت جزیره ایرانی در تعیین خط مبدأ مستقیم استفاده شده است و از این طریق باعث گسترش آب‌های داخلی، یعنی آب‌های پشت خط مبدأ و از طرف دیگر گسترش محدوده سایر قلمروهای دریایی، به‌ویژه دریای سرزمینی شده‌اند. به احتمال زیاد اگر این جزایر نبودند، ایران مجبور بود از خط مبدأ عادی برای تعیین خط مبدأ استفاده کند که در این صورت مقدار بسیار زیادی از مساحت قلمروهای دریای ایران به نفع کشورهای جنوبی حاشیه خلیج فارس کاسته می‌شد. همچنین هفت جزیره ایران دارای دریای سرزمینی هستند که دریای سرزمینی شش جزیره با دریای سرزمینی سرزمین ساحلی پیوستگی دارد و بنابراین، این واقعیت را برای ایران رقم می‌زند که حاکمیت متصل به دریای سرزمینی برای یک کشور ضروری است تا حقوقی را به دست آورد که در سایر مناطق حقوقی دریایی تعیین شده است؛ به همین دلیل بعد از دریای سرزمینی جزایر مذکور، سایر قلمروهای دریایی قابل پیگیری و پیاده‌سازی باشند. جزیره فارسی به دلیل دوری از ساحل ایران و نزدیکی به ساحل کشور عربستان سعودی فاقد این پیوستگی است و باتوجه به فاصله کم این جزیره با جزیره «عربی» کشور عربستان سعودی، برای تعیین دریای سرزمینی دو جزیره از خط منصف استفاده شده است؛ بنابراین، جزایر دسته اول، علاوه بر گسترش حاکمیت دریایی ایران، صلاحیت دریایی آن را نیز توسعه داده‌اند. در صورتی که جزیره فارسی تنها گسترش حاکمیت دریایی را به همراه داشته است.

اگرچه در ارزیابی سایر قلمروهای دریایی مشخص شد که این جزایر به دلیل عرض کم خلیج فارس تأثیرات کاملی نداشته‌اند، به‌طوری که مرز دریای سرزمینی برخی از جزایر مثل ابوموسی و سیری و فارسی مرز آخرین قلمرو دریایی ایران بوده و سایر قلمروهای دریایی دیگر وجود ندارند؛ اما اگر نقش این جزایر در تعیین خط مبدأ یا دریای سرزمینی حذف شود، بر منافع ژئواکونومیکی و ژئواستراتژیکی ایران در خلیج فارس و تنگه هرمز به نفع کشورهای منطقه و قدرت‌های فرامنطقه‌ای به شدت تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین، ایران باید به‌طور مداوم از یک طرف به اهمیت این جزایر در تعیین قلمروهای دریایی خود در قوانین مربوط دقت وافر داشته باشد و زمینه توسعه همه‌جانبه این جزایر را نیز فراهم آورد.

شکل ۶: چگونگی تأثیر جزایر بر قلمروسازی دریایی ایران

Figure 6: How islands affect Iran's maritime territorialization

با اینکه ایران در طی دو برهه زمانی مختلف به تعیین تکلیف قلمروهای دریایی خود پرداخته است و دست به قانون‌سازی مدونی در این خصوص زده است، اما با برخی کشورهای مقابل، مثل عربستان سعودی، قطر و برخی امیرنشین‌های امارت متحده عربی دارای موافقت‌نامه‌ها یا یادداشت تفاهم‌های دوجانبه‌ای است که باعث شکل‌گیری اوضاع و احوال خاص در خصوص نقش جزایر در قلمروسازی دریایی ایران با آنها شده است. به خصوص موافقت‌نامه دریایی ایران و عربستان سعودی مصداق بارز این وضعیت است. مهم‌ترین مسئله در این خصوص اعتراض آمریکا به قانون دریایی مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران است که در صورت تحریک سایر کشورها و ایجاد فشار بین‌المللی بر علیه ایران می‌تواند چالش‌هایی را برای ایران در این خصوص رقم بزند و مجدداً اثر جزایر در تعیین قلمروهای دریایی ایران را تعدیل کند. به طبع در این صورت بر بسیاری از منافع ژئوپلیتیکی ایران تأثیر می‌گذارد.

پذیرش اوضاع و احوال خاص برای برخی از جزایر باعث شده از اثر کامل جزیره استفاده نشود و به اثر جزئی اکتفا شود و در مواردی باتوجه به عدم موافقت‌نامه‌های دوجانبه یا چندجانبه فقدان اثر جزیره مشاهده شود. این نشان می‌دهد که در پهنه‌های آبی مثل خلیج فارس که از یک طرف دارای اهمیت ژئواستراتژیک، ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک هستند و از طرف دیگر عرض دریا محدود است، پیاده‌سازی مفاد کنوانسیون حقوق بین‌الملل دریا به راحتی ممکن نیست و مدام چالش‌هایی در این زمینه به وجود می‌آید.

منابع

افشردی، محمدحسین (۱۳۸۶). بررسی میزان مطابقت و تفاوت‌های قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان (۱۳۷۲) با کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲م). پژوهش‌های جغرافیایی، ۳۹ (۷)، ۱۴۱-۱۶۰.

الهوریدی‌زاده، رضا (۱۴۰۳). تحلیلی بر قوانین مناطق دریایی کشور امارات متحده عربی در پرتو حقوق بین‌المللی دریاها (با تأکید بر منافع سرزمینی ایران). *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*، ۵(۱)، ۹۹-۱۱۹.

<https://doi.org/10.22124/gscj.2024.24486.1236>

الهی، همایون (۱۳۹۱). *خلیج فارس و مسائل آن*. نشر قومس.

امیری، علی، و نادری، حجت (۱۳۹۹). نقش جزایر سه‌گانه در سیادت دریایی ایران در خلیج فارس. *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۲۰(۵۸)، ۳۳۹-۳۶۳. <http://dx.doi.org/10.29252/jgs.20.58.339>

پیشگاهی‌فرد، زهرا (۱۳۸۴). *مقدمه‌ای بر جغرافیای سیاسی دریاها با تأکید بر آب‌های ایران*. انتشارات دانشگاه تهران.

جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۹۴). افراز مرزهای دریایی ایران در خلیج فارس با تأکید بر میداين مشترک نفت و گاز. *سیاست جهانی*، ۴(۴)، ۷۱-۳۹. https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_1573.html

چرچیل، رابین، و لو، آلن (۱۳۸۳). *حقوق بین‌الملل دریاها* (بهمن آقایی، مترجم). کتابخانه گنج دانش.

حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۴). *خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز*. انتشارات سمت.

حافظ‌نیا، محمدرضا، و کاویانی‌راد، مراد (۱۳۸۳). *افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی*. انتشارات سمت.

راستی، عمران (۱۳۹۷). *قلمروسازی‌های ادعایی کویت و هم‌پوشانی با قلمروهای دریایی ایران در خلیج فارس بررسی و تحلیل کارتوگرافیکی قانون و نقشه مناطق دریایی کویت* (مصوب ۲۰۱۴). *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، ۳۳(۱)، ۹۴-۷۷. <http://georesearch.ir/article-1-310-fa.html>

راستی، عمران، مرادی، اسکندر، اشرفی، علی، و و التیامی‌نیا، رضاعلی (۱۳۹۱). تأملی بر قلمروسازی و قلمروگستری امارات متحده عربی در خلیج فارس (با تأکید بر جدیدترین قلمروسازی‌ها). *راهبرد دفاعی*، ۱۰(۳۸)، ۷۱-۳۱.

<https://www.sid.ir/paper/194380/fa>

رنجبریان، امیرحسین، و صیرفی، ساسان (۱۳۹۱). بررسی خط مبدأ ایران در خلیج فارس و دریای عمان و اعتراض کشورهای دیگر به آن. *مجله حقوقی بین‌المللی*، ۳۰(۴۸)، ۳۵-۶۴.

<https://doi.org/10.22066/cilamag.2013.16345>

کامران، حسن، غلامی، بهادر، یاری، اسلام، حسینی امینی، سیدحسن، و خالدی، حسین (۱۳۸۹). *جغرافیا و قدرت ملی ایران. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۱۰(۱۰)، ۲۸-۵.

<http://jgs.khu.ac.ir/article-1-579-en.html>

متقی، افشین، و احمدی، ابراهیم (۱۳۹۹). تبیین عوامل مؤثر بر قلمروسازی / گستری دریایی از منظر ساختار-کارگزار. *جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای*، ۱۰(۳۵)، ۱۰۷-۱۲۶. <https://doi.org/10.22111/gaij.2020.5465>

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۲). *قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان*. ماده ۲۳. شماره ۴. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/92205>

میرحیدر، دره، راستی، عمران، امیری، علیدوست، التیامی‌نیا، رضاعلی، و سلطانی، ناصر (۱۳۸۶). روند قلمروسازی کشورهای ساحلی در بستر خلیج فارس. *فصلنامه ژئوپولیتیک*، ۳(۷)، ۲۱-۱.

https://journal.iag.ir/article_57258.html

میرحیدر، دره، غلامی، بهادر، پیشگاهی‌فرد، زهرا، عزیزی، قاسم، و رنجبریان، امیرحسین (۱۳۹۸). تحلیل نقش جزر و مد در قلمروسازی دریایی و تأثیرات تغییر اقلیم بر آن. *فصلنامه اطلاعات جغرافیایی سپهر*، ۲۸(۱۱۱)، ۲۳-۴۰.

<https://doi.org/10.22131/sepehr.2019.37495>

References

- Afshordi, M. H. (2007). Studying the degree of conformity and differences between the law of the maritime zones of the Islamic Republic of Iran in the Persian Gulf and the Sea of Oman (1993) and the Convention on the Law of the Sea (1982). *Geographical Research*, 39(7), 141-160. https://jrg.ut.ac.ir/article_18526.html?lang=en [In Persian]
- Allahverdizadeh, R. (2024). An Analysis of the Laws of the Maritime Zones of the United Arab Emirates in the Light of the International Law of the Seas: The instance of Iran's territorial interests. *Geographical Studies of Coastal Areas Journal*, 5(1), 99-119. <https://doi.org/10.22124/gscj.2024.24486.1236> [In Persian]
- Amiri, A., & Naderi, H. (2020). The role of the three islands in Iran's maritime sovereignty in the Persian Gulf. *Applied Geographical Sciences Research*, 20(58), 339-363. <http://dx.doi.org/10.29252/jgs.20.58.339> [In Persian]
- Bernard, L. (2012). *The Role of Islands on Maritime Boundaries Delimitation: A Look at the Recent Decision of ITLOS*. Center for International Law, Singapore. <https://B2n.ir/pe2155>
- Burgess, J., Foulkes, L., Jones, P. H., Merighi, M., Murray, S. & Whitacre, J. (2017). *Law of the Sea: A Policy Prime*. Tufts university.
- Churchill, R., & Lowe, A. (2004). *The Law of the Sea* (B. Aghaei, Trans.). Ganj Danesh Library. [In Persian]
- Elahi, H. (2012). *The Persian Gulf and Its Issues*. Qhomes Publishing House. [In Persian]
- Glassner, M. I. (1986). The new political geography of the sea. *Political Geography Quarterly*, 5(1), 6-8. [https://doi.org/10.1016/0260-9827\(86\)90003-0](https://doi.org/10.1016/0260-9827(86)90003-0)
- Hafeznia, M. R., & Kavianirad, M. (2004). *New Horizons in Political Geography*. Samt Publications. [In Persian]
- Hafeznia, M. R. (2005). *The Persian Gulf and the Strategic Role of the Strait of Hormuz*. Samat Publications. [In Persian]
- Hung, P. Y., & Lin, Y. C. (2025). Ocean Geographies .In V. Mamadouh, N. Koch, C. Y. Woon, & J. Agnew (Eds.), *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography* (pp.604-620). WILEY. <https://doi.org/10.1002/9781119753995.ch35>
- Jafari Valdani, A. (2016). Partition maritime borders in the Persian Gulf with an emphasis on joint oil and gas fields. *World Politics*, 4(4), 39-71. https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_1573.html [In Persian]
- Kamran, H., Gholami, B., Yari, E., Hosseini Amini, S. H., & Khaledi, H. (2010). Geography and national power of Iran. *Applied Research in Geographical Sciences*, 10(10), 5-28. <http://jgs.khu.ac.ir/article-1-579-en.html> [In Persian]
- Kelman, I. (2023). The island as a political interstice. *Political Geography*, 107, 102977. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2023.102977>
- Kraska, J. (2011). *Maritime Power and the Law of the Sea: Expeditionary Operations in World Politics*. Oxford University Press.
- Mirheidar, D., Gholami, B., Pishgahifar, Z., Azizi, G., & Ranjbarian, A. H. (2019). The role of tides in maritime territoriality and the impact of climate change on it. *Scientific- Research Quarterly of Geographical Data (SEPEHR)*, 28(111), 23-40. <https://doi.org/10.22131/sepehr.2019.37495> [In Persian]
- Mirheidar, D., Rasti, O., Amiri, A., Eltiaminia, R. A., & Soltani, N. (2007). The recent trend of territoriality in the Persian Gulf. *Geopolitics Quarterly*, 3(7), 1-21. https://journal.iag.ir/article_57258.html [In Persian]
- Mojtahedzadeh, P. (2015). *Maritime Political Geography: The Persian Gulf Islands of Tunbs and Abu Musa*. Universal-publishers Boca Raton.
- Mottaghi, A., & Ahmadi, E. (2019). Explanation the effective factors the territorialization-maritime Expansion from the aspect of structure-agency. *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 10(35), 107-126. <https://doi.org/10.22111/gaij.2020.5465> [In Persian]
- Mountz, A. (2014). Political geography II: Islands and archipelagos. *Progress in Human Geography*, 39(5), 1-11. <http://dx.doi.org/10.1177/0309132514560958>

- Pishgahifard, Z. (2005). *An Introduction to the Political Geography of the Seas with Emphasis on Iranian Waters*. Tehran University Press. [In Persian]
- Poulantzas, N. M. (2016). The status of islands in the international law of the sea: Megisti island. In *Contemporary Developments in International Law* (PP. 250–262).
https://doi.org/10.1163/9789004245624_016
- Ranjbarian, A., & Seyrafi, S. (2013). An examination of Iran's baseline in the Persian Gulf and the Gulf of Oman and the protest of other countries. *International Law Review*, 30(48), 35-64.
<https://doi.org/10.22066/cilamag.2013.16345> [In Persian]
- Rasti, O. (2018). Kuwait claimed territorialities and overlapping with Iranian maritime zones in the Persian Gulf (Review and cartographic analysis of the law and map of Kuwait maritime zones (2014). *GeoRes*, 33(1), 77-94. <http://georesearch.ir/article-1-310-en.html> [In Persian]
- Rasti, O., Moradi, E., Ashrafi, A. & Eltiaminia, R. A. (2012). Reflections on the territorialization and territorial expansion of the United Arab Emirates in the Persian Gulf (with an emphasis on the latest territorializations). *Defense Strategy*, 10(38), 31-71. <https://www.sid.ir/paper/194380/fa> [In Persian]
- Research Center of the Islamic Consultative Assembly (1993). *Law of the Maritime Zones of the Islamic Republic of Iran in the Persian Gulf and the Sea of Oman*. Article 23. Number 4.
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/92205> [In Persian]
- Shihab, H. H., Al Ali, N. A. R., & Chebotarev, V. (2023). The principle of special circumstances and its applicability in the demarcation of maritime boundaries between Iraq and Kuwait. 4(48), 62-73.
<https://www.researchgate.net/publication/379703150>
- Tanaka, Y. (2015). *The International Law of the Sea*. Cambridge university press.
- The Official French Maritime Boundaries Portal (2014). *Limits and Areas of Sovereignty and Jurisdiction of the Coastal State*. <https://maritimelimits.gouv.fr/context>